

מחלוקת בית שמאי ובית הלל

מרדכי אלבז

ידועה מחלוקת בית שמאי ובית הלל לגבי צורת הדלקת נרות החנוכה - לבית שמאי מתחילים ביום הראשון להדליק שמונה נרות, ומכאן ואילך הולך ופוחת. ואילו לבית הלל מתחילים דוקא בנר אחד, ובמשך ימי החנוכה מוסיפים והולכים, עד שביום השמיני מדליקים שמונה נרות.

ביסוד מחלוקתם נאמרו בגמרא (שבת כ"א ע"ב) שני הסברים. בהסבר הראשון נתבאר כי לדעת בית שמאי הולכים אחר "הימים הנכנסים" ואילו לבית הלל הולכים כנגד "הימים היוצאים". בהסבר השני מבואר כי לבית שמאי ההדלקה כנגד פרי החג, ולבית הלל - מעלים בקודש ואין מורידים.

בהסבר הראשון של הגמרא, אף שהגדר מבואר, הסברה אינה מובנת. מדוע בית שמאי הולכים אחר הימים הנכנסים ובית הלל אחר הימים היוצאים? בכדי להבין ענין זה, נתבונן במספר מחלוקות נוספות בין בית שמאי ובית הלל.

בענין ברכת מאורי האש הנאמרת בהבדלה נחלקו בית שמאי ובית הלל בנוסח הברכה (ברכות ה, ה): לבית שמאי מברכים "ברא מאור האש", ואילו לבית הלל מברכים "בורא מאורי האש". בטעם מחלוקת זו מבאר ר' עובדיה מברטנורא, כי לדעת בית שמאי ישנו גוון אחד באש, ולכן מברכים בלשון יחיד - "מאור האש", ואילו בית הלל סוברים כי ישנם כמה גוונים באש, ולכן מברכים בלשון רבים "מאורי האש".

הדברים צריכים ברור - וכי מחלוקת מציאותית יש כאן, הלא אם נתבונן באש נראה שיש בה כמה גוונים, מה איפוא שורש המחלוקת?

הגר"א בביאורו למשניות בברכות, פותח לנו פתח בהבנת מחלוקת זו. ביסוד האש ישנו רק גוון אחד, כך גם היתה תחילת בריאת האש בששת ימי בראשית. אך האופן בו האש ניגלית לעינינו הוא על ידי גוונים הרבה. בית שמאי סוברים כי הברכה מתייחסת ל"שורש" האש כפי שנוצרה בעיקר יצירתה, ולכן מברכים "ברא" בלשון עבר ו"מאור האש" בלשון יחיד, כפי צורת האש בשורשה. לעומתם, בית הלל סוברים כי הברכה מתייחסת לאש כפי שהיא "נראית ונגלית" לעינינו, ואכן היא נראית כאילו יש בה הרבה גוונים, ולכן לדעתם מברכים "בורא" בלשון הווה ו"מאורי" בלשון רבים.

נראה שאומנם מחלוקת עקרונית יש כאן, בית שמאי נותנים חשיבות לדברים כפי שהם בשורשם ובתחילת יצירתם, ואילו בית הלל מסתכלים על הדברים כפי שהם מתגלים לעינינו.

נראה מחלוקת נוספת. דין תורה הוא כי דבר שניתן באתנן, כלומר כשכר תמורת מעשה זנות, נפסל מהקרבה על גבי המזבח, לכן בהמה שניתנה באתננה נפסלת. מה דינו של דבר שניתן באתנן ונשתנה, כגון נתן זיתים באתנן ועשה מהם שמן או ענבים ועשה מהם יין? נחלקו בית שמאי ובית הלל. לבית שמאי היין והשמן גם כן אסורים, ואילו לבית הלל הדבר מותר מפני השינוי שנעשה בו.

יתכן שגם מחלוקת זאת שייכת למחלוקתם היסודית של בית שמאי ובית הלל. לדעת בית שמאי עיקרו של דבר הוא "שורשו", ועל כן גם היין לא נחשב שנשתנה במהותו, ואין כאן אלא ענבים מרוסקים, ולכן אין כל מקום להתירם לקורבן. ואילו בית הלל סוברים שהיין

מותר למזבח, שהרי בצורה בה הוא נראה **ומתגלה** לעיניים, אין הוא כענבים שהיו קודם, ופנים חדשות באו לכאן.

נשוב לנרות החנוכה. הרבה האריכו האחרונים לדון בקושינו המפורסמת של הב"י, מדוע חוגגים את החנוכה שמונה ימים, והרי הנס לא נעשה אלא שבעה ימים. ונאמרו על כך תרוצים רבים. ישנו תירוץ בשם הגר"ח מבריסק שמסביר שנס חנוכה לא היה בהתרבות **כמותית** של השמן אלא בהתרבות **איכותית**, כך שהשמן נעשה כה משובח עד שהיה בכוחו לדלוק שמונה ימים.

אם נתבונן במהלך זה נגלה כי באמת הנס עצמו נעשה כולו כבר ביום הראשון, שהרי השמן הושבח עד שהיה ראוי לדלוק שמונה ימים, אלא שבפועל לא נודע ונתגלה דבר זה מיד, וככל שהימים עברו כך נתגלה גדלו ועצמותו של הנס. אם כן מהותו ושורשו של הנס נעשה כבר ביום הראשון, **וככל שהתרבו הימים נתמעט שמן הנס, אך בפועל ככל שעברו הימים נתגלה הנס במלוא גודלו.**

לפי זה מבוארת היטב מחלוקת בית שמאי ובית הלל. בית שמאי הולכים אחרי שורשו ועיקרו של הנס, ולכן סוברים כי כבר ביום הראשון יש להדליק שמונה נרות, שהרי כבר אז התרחש הנס במלוא עוצמתו. ואילו בית הלל הולכים אחרי הצורה בה הדבר מתגלה לעינינו, ולכן סוברים שככל שעוברים הימים גדל הנס, עד שמלוא היקפו מתגלה רק ביום השמיני ולכן רק ביום השמיני מדליקים שמונה נרות.

המקובלים כתבו בספריהם, כי קבלה בידם שלעתיד לבוא תהיה ההלכה כבית שמאי ולא כבית הלל. יתכן לבאר דבר זה על פי היסוד שלמדנו. לעתיד לבוא יתגלו הדברים בשורשם, וההתבוננות על כל מהלכי העולם תהיה עמוקה ובהירה יותר. לכן גם הכרעת ההלכה בעידן עתידי זה תהיה כבית שמאי, ואין אנו פוסקים להלכה כבית הלל אלא בתקופת ההסתברות בבריאה בה אין רואים את הדברים גלויים אלא בצורתם החיצונית.

ה'בן איש חי' (יבן יהודעי' על הגמרא בשבת) מביא הסבר נוסף למחלוקת.

ניתן לבאר שבית שמאי נטו למידת הגבורה (=מידת הדין) ואילו בית הלל נטו אל מידת החסד (על פי תורת החסידות), שכן אנו רואים בהרבה עניינים שבית שמאי קפדנים והולכים על פי הדין, כמו אותו סיפור על הגוי שבא להתגייר ובית שמאי הקפידו וזרקו אותו, בטענה שאין גיור כזה על רגל אחת, ואילו בית הלל מראים את מידת החסד והרחמים.

עוד רואים את ההבדל ביניהם בענין נוסף. בחז"ל מבואר כי הקב"ה רצה לברוא את העולם במידת הדין, אך היות ואין בני אדם יכולים לעמוד בהנהגה זו - שיתף את מידת הרחמים. אם כן, לפי מה שראינו לעיל בית שמאי ההולכים אחר "**שורש**" וכוונת הדברים מכריעים כמידת הדין דוקא שהרי זהו תכלית הבריאה, בעוד בית הלל מכריעים כפי ההנהגה ה"**מתגלית**" בפועל בעולם הזה - הנהגה של מידת החסד.

וידוע הוא שהזהב מסמל את הגבורה ואילו הכסף מסמל את החסד. ולכן במילה 'זהב' האותיות הולכות ופוחתות (ז,ה,ב). לעומת זאת, במילה 'כסף' הסדר הפוך - כ' ואחריה ס' שמניינה מרובה מהראשונה, ולאחריה האות פ' שהיא מרובה מכולן.

הגבורה - עניינה צמצום וזה הזהב. אילו החסד עניינה הרחבה וריבוי, וזהו הכסף.

לכן בית שמאי שמידתם מידת הגבורה (הדין) - נקטו באופן זה של הפחתת מספר הנרות, מה שאין כן בית הלל שמידתם היא מידת החסד - נקטו באופן זה של ריבוי והוספה בנרות.

הסבר נוסף מובא ב'שפת אמת'. הנה ידוע שבנר ישנם שתי פעולות, אחת טובה - שמאיר, ואחת רעה - ששורף ומכלה. כך גם בעם ישראל צריכות להיות שתי תכונות: להאיר את פנימיותם לעבודת ה' יתברך, ומצד שני לשרוף ולבער הפסולת והרע ממנו. בית שמאי סברו כי עיקר עבודתו של האדם צריכה להיות סור מרע, להסיר מעליו את המידות הרעות וממילא יבוא הטוב, לכן סברו שפוחת והולך בהדלקת הנרות. בית הלל סברו שעיקר עבודת האדם צריכה להיות בעשה טוב, להוסיף התלהבות בעבודת השם וממילא הרע יתבטל מאיליו, ולכן סברו שמוסיף והולך. ניתן למצוא סיוע לשיטת בית הלל בעבודת ה'.

רבינו בחיי מסביר למה נמשך הנס שמונה ימים לא פחות ולא יותר, שאם תתבונן תמצא שרוב הדברים בבית המקדש היו בספרה "שמונה": הכהן הגדול היה לבוש שמונה בגדים, הלויים היו משוררים בשמונה כלים (בנגינות, מחלת, עלמות שיר, שושנים, הנחילות, הגיתית, השמינית, ומשא), שמונה בדים - שני בדי הארון, שני בדי השולחן, שני בדים למזבח הזהב, ושני בדים למזבח העולה. וכן את הקורבנות לא מקריבים אלא לאחר שמונה ימים משנולדה הבהמה ('מיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אישה לה' י'). לכן קבעו את חנוכה שמונה ימים.

ונוסיף קצת נופך לענין. ידוע ששבע כוחות טומאה הביא הנחש הקדמוני לעולם, כמו שכתב המהרש"א (קידושין כ"ט ע"ב) שהיה מזיק בבית המדרש, וראה אותו רבי אליעזר בן יעקב והיה נדמה לו כנחש עם שבעה ראשים. התפלל עליו רבי אליעזר שימות המזיק וכרע שבע כריעות. ועל כל כריעה שכרע נפל לו ראש אחד עד שמת. ועל זה ביאר המהרש"א - שבע הראשים הם שבע כוחות הטומאה שהביא הנחש הקדמוני לעולם.

וכמו שהסבירו מה שהשתחוה יעקב לעשיו שבע פעמים, היינו שהתפלל להכניע את שבע כוחות הטומאה של שרו של עשיו, ובזה הכניע אותו והכניסו לקדושה והסכים עימו על הברכות ועשו נהפך להיות אוהבו ונשקו בכל ליבו.

וכן ידוע מאמר חז"ל בגמרא בסוכה (נ"ב ע"א), שבעה שמות יש לו ליצר הרע, הם אלו השבעה כוחות שמשמש בהם היצר הרע כדי לטמא את האדם.

והנה כל מה שמועיל השבע פעמים זה רק להכניע את היצר הרע, אבל כאשר צריכים להגביר כח הקדושה יש צורך בפעם נוספת, והיונים טימאו את בית המקדש שממנו שופעת הקדושה לעולם. כדי לתקן זאת לא די להכניע את כח הטומאה וזהו אלא יש צורך ביום נוסף כדי להגביר את הקדושה. וזה הטעם לשמונה ימים בחנוכה (על אותו משקל ידועים דברי המהר"ל ששבע מסמל את הטבע ושמונה זה מעל הטבע. התורה שבכתב מסמלת את השבע, והתורה שבעל פה היא מעל הטבע ומתבטאת במספר שמונה, ולכן חנוכה שמונה שבימים אלו מבטאים את מעלתה של התורה בעל פה).

ובזה נסביר את מה שאמר רבינו בחיי. בבית המקדש שבנה שלמה הרבה דברים מתגלגלים במספר שמונה דוקא? אלא כדי להגביר את כח הקדושה על כח הטומאה שהיא שבע.

וזו ראייה למה שאמר ב'שפת אמת' לדרכם של בית הלל בעבודת השם, שהעיקר הוא להרבות קדושה ולהוסיף עוד התלהבות וכך לעלות עוד וממילא יתבטל הרע ולא ישאר.